

Економіка

УДК 330.341.1:338.432
(477)(081)
© 2013

*М.М. Кулаєць,
М.Ф. Бабієнко,
В.А. Скрипниченко,
кандидати
економічних наук
В.О. Пабат,
доктор сільсько-
господарських наук
Національний
університет біоресурсів
і природокористування
України*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КАРТОПЛЯРСТВА У ФОРМУВАННІ ПРОДОВОЛЬЧИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Поглиблено теоретико-методологічні та практичні засади інноваційного сприяння в забезпеченні продовольчих ресурсів України. Запропоновано спосіб забезпечення населення нашої країни високоякісними продуктами харчування і продукцією на експорт. Висвітлено ряд складових стабілізації і нарощування продовольчої безпеки. Могутнім резервом у стабілізації та нарощуванні «другого хліба» може бути вироблення механізму співпраці із тисячами приватників. Розкрито роль картоплі в поліпшенні продовольчої безпеки України.

Ключові слова: продовольчі ресурси, інноваційне сприяння, екологічно чисті продукти харчування, продовольча безпека, екологічна безпека, стандартизація, органічне землеробство.

Серед головних завдань агропромислового виробництва є відпрацювання таких механізмів і підходів, які дали б змогу забезпечити населення нашої країни високоякісними і, зокрема, екологічно чистими продуктами харчування за доступними цінами та продукцією на експорт.

Поряд зі зниженням технологічних характеристик і харчової цінності спостерігається погіршення екологічної безпеки сільгосппродукції та продуктів харчування.

Щоб призупинити цю негативну тенденцію, неабияку роль у якості продукції та безпеці здоров'я населення має відігравати стандартизація, яка повинна ґрунтуватися на міжнародній системі стандартизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інноваційного сприяння нарощуванню продовольчих ресурсів в Україні і світі досліджувались вітчизняними та зарубіжними науковцями, зокрема Й. Шумпетером, Б. Санто, Б. Твісе, Р. Фостером, В. Бойком, О. Шпикуляком, М. Кропивком, В. Месель-Веселяком, Ю. Лупенком, В. Сайком, П. Музиною, В. Геєць, М. Ку-

лаєць, О. Витвицькою, В. Збарським та ін. Незважаючи на це, ряд аспектів цієї актуальної проблеми у нових економічних умовах залишається недостатньо вивченим і потребує більш глибоких досліджень.

Мета досліджень — довести нагальну потребу інноваційного сприяння нарощуванню продовольчих ресурсів. Розкрити біологічно-господарську характеристику картоплі як однієї з основних продовольчих культур у продуктах харчування.

Результати досліджень. Велике значення для життєдіяльності людини має забезпечення її високоякісними продуктами харчування, що й зумовило актуальність досліджень з названої проблеми, здійснюваних науковцями й освітянами не лише ННЦ «Інститут аграрної економіки», НУБіП України, а й ученими всього світу.

У проведених дослідженнях, в яких започатковано розв'язання цієї надзвичайно важливої проблеми, не все ще враховано з огляду на нові умови господарювання в агропромисло-

1. Споживання основних продуктів харчування в Україні (на одну особу за рік, кг)

Продукт	Рік								Раціональні норми
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	
М'ясо та м'ясопродукти	68,2	38,9	32,8	39,1	50,6	49,7	52,0	51,2	80
Молоко та молочні продукти	373,2	243,6	199,1	225,6	213,8	212,4	206,4	204,9	380
Яйця, шт.	272	171	166	238	260	272	290	310	290
Хліб і хлібопродукти	141,0	128,4	124,9	123,5	115,4	111,7	111,3	110,4	101
Картопля	131,0	123,8	135,4	135,6	131,8	133,0	128,9	139,3	124
Овочі та баштанні культури	102,5	96,7	101,7	120,2	129,2	137,1	143,5	162,8	161
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	47,4	33,4	29,3	37,1	43,5	45,6	48,0	52,6	90
Риба та рибні продукти	17,5	3,6	8,4	14,4	15,3	17,5	15,1	13,4	20
Цукор	50,0	31,6	36,8	38,1	40,0	40,9	37,9	38,5	38
Олія	11,6	8,2	9,4	13,5	14,3	15,0	15,4	13,7	13

му комплексі й, зокрема, входження України в ринкову сферу.

Останнім часом через різке погіршення екологічної та екологічної ситуації якість сільгосппродукції та продуктів харчування за різними параметрами знижується. Безумовно, основними причинами погіршення якості є недотримання термінів виконання агротехнологічних процесів, що призводить до погіршення фітосанітарного стану посівів і посадок, вкрай недостатнє внесення основних елементів живлення рослин, що мали б вирощуватися за інтенсивними технологіями. Щодо картоплі, то тут причиною є низька якість посадкового матеріалу та недостатнє внесення органічних і мінеральних добрив у правильному співвідношенні NPK, а також застосування засобів захисту рослин. Це повною мірою стосується цукрових буряків, соняшнику, овочів та деяких інших культур.

Поряд зі зниженням технологічних характеристик і харчової цінності спостерігається погіршення екологічної безпеки сільгосппродукції та продуктів харчування.

Неабияку роль у якості продукції й безпеці здоров'я населення відіграє стандартизація, яка має ґрунтуватися на міжнародній системі стандартизації.

Продуктивна діяльність кожної людини неможлива без високоякісного харчування.

Розв'язання цієї проблеми потребує застосування комплексу заходів, спрямованих, з одного боку, на забезпечення безперервного надходження на споживчий ринок зростаючої кількості різноманітних продуктів харчування високої якості, а з другого, — підвищення купівельної спроможності населення України.

Нині доводиться констатувати: поки що не вдалося призупинити спад життєвого рівня населення у світі і, зокрема, в Україні, про що наочно свідчать дані табл. 1.

Щодо виробництва молока, м'яса і плодово-ягідної продукції, то Україна перебуває на межі продовольчої небезпеки.

На високу якість і безпеку харчування великою мірою впливає наш «другий хліб» — картопля. Картопля — високоякісний, надзвичайно цінний і незамінний продукт харчування. Вуглеводи картоплі є істотним джерелом енергії людського організму. В ній міститься близько 26% сухих речовин, з яких 80–85% — це крохмаль і майже 9% білкової речовини. Білок за своїми властивостями еквівалентний білку молока, яєць та яловичини і перевищує його характеристики в хлібних злаків, сої і бобів. Картопля — своєрідний регулятор травлення, що поліпшує засвоєння та підвищує біологічну цінність інших продуктів харчування, її також широко використовують у дієтичному харчуванні. З картоплі виробляють крох-

2. Виробництво картоплі в Україні

Рік	Усього		
	Площа, тис. га	Валовий збір, млн т	Урожайність, ц/га
1940	2060,8	20,6	100,3
1945	1833,5	13,7	75,1
1946–1950	1802,8	17,9	99,4
1951–1955	2040,8	16,0	78,7
1956–1960	2259,5	21,1	93,4
1961–1965	2078,6	18,5	89,3
1966–1970	2033,3	20,3	99,8
1971–1975	1881,9	20,2	107,7
1976–1980	1695,0	20,4	120,9
1981–1985	1628,5	19,9	122,8
1986–1990	1472,9	17,9	122,0
1991	1532,8	14,5	94,9
2000	1631,0	19,8	122,0
2003	1586,9	18,4	116,0
2004	1552,4	20,7	133,0
2007	1453,3	19,1	131,4
2008	1408,9	19,5	138,7
2009	1411,8	19,6	139,1
2010	1411,9	18,7	132,5
2011	1438,8	24,0	167,1

маль, спирт, сировину, з якої одержують вітаміни, молочну кислоту, оцет і багато інших продуктів. Калорійність її дуже висока. В 1 кг бульб міститься близько 840 калорій і вона є джерелом аскорбінової кислоти (10–25 мг на 100 г бульби).

Поживність 1 кг картоплі — 0,3 к. од., 16 г — перетравного протеїну. Здавна в Україні відомі цілющі властивості картоплі. За кількістю поживних речовин картопля посідає одне з перших місць серед інших культур, зібраних з одиниці площі. Цій культурі практично немає альтернативи.

Як розвивалася ця життєво необхідна галузь з 1940 р. наочно свідчать дані табл. 2.

Внаслідок скорочення площ порівняно зі зростанням урожайності відбулося поступове зниження обсягів виробництва з 20–20,4 млн т у 1966–1980 рр. до 18 млн т у 1986–1990 рр. Взагалі за 1986–1990 рр. в Україні лише 14–18%

господарств мали рентабельність понад 45%, що давало їм можливість розширювати і зміцнювати економіку галузі. Як доводить наука і практика, розширене відтворення картоплярства досягається за врожайності не менше 180 ц/га з деякими коливаннями між Поліссям, Лісостепом і Степом.

Через велику різницю в ґрунтово-кліматичних умовах розміщення картоплі і валові збори у суспільному секторі коливаються по зонах (табл. 3).

Урожайність картоплі у 2011 р. становила 167 ц/га, це найвища врожайність за всі часи культивування цієї культури в Україні, хоча вітчизняні технології можуть забезпечити урожай 400 і більше центнерів на кожному гектарі посадки.

Якщо подивитися на проблему в динаміці, то впадає в око, що тривожна тенденція до підвищення собівартості, а отже, і ціни на «другий

3. Розміщення виробництва картоплі в суспільному секторі (1986–1990 рр.)

Зона	Посівна площа		Валовий збір		Урожайність ц/га
	тис. га	%	млн т	%	
Полісся і західні регіони	386,8	77,3	6,0	83,7	155
Лісостеп	81,9	16,4	0,9	12,7	111
Степ	31,8	6,3	0,2	3,6	80,3
Україна	500,5	100	7,1	100	144

хліб», виникла давно. Затрати на гектар картоплі за останні 8–10 років збільшилися майже втричі. Неприятливі погодні умови 2010 р. охопили чимало країн, та не скрізь ціни на картоплю так різко підскочили у 2010 р. Наприклад, у Голландії кілограм бульби в перерахунку на українську валюту коштував 1 грн, а в нас 4 і більше грн.

Великим недоліком є те, що 98% картоплярства зосереджено на присадибних ділянках. До того ж галузь перестала плануватися. Занепали плодоовочеві комбінати, які закладали бульбу на зберігання у великій кількості.

Заслугує особливої уваги і такий факт. Україна посідає п'яте місце у світі за валовим виробництвом бульби, та незважаючи на це, майже не експортує її.

З нашою картоплею не вдається вийти на європейські ринки тому, що вона програє зарубіжній не лише якостю, а й ціною.

На нашу думку, неможливо запроваджувати нові технології, контролювати сортову політику, збирання, зберігання та заготівлю картоплі за умов, коли не вироблено механізму співпраці із тисячами приватників, тож ми вирощуємо картоплю так, як це робили здавна. І не випадково Україна займає 13-тє місце серед 17 найбільших світових виробників картоплі за врожайністю. У 2011 р. вона становила, як уже згадувалося, лише 167 ц/га. Якщо у 1990 р. на кожний гектар картопляного поля було внесено 63 т органіки, то у 2010 р. — лише 6,3 т, а це в 10 разів менше. Значно менше внесено і мінеральних добрив.

З огляду на це у пригоді мають стати посіви сидеральних культур на добриво. Це чудова органічна маса під картоплю.

Картопля, без перебільшення, є одним з наріжних каменів нашої економічної та продовольчої безпеки.

Однак врожайність свідчить, що картоплярство, хоч як це прикро, ведеться у нас екстенсивно. Якщо у Новій Зеландії врожайність ста-

новить 50,2 т/га, у США — 44,6, у Білорусі — 21,2, то в Україні не перевищує 16,7 т/га.

Чи можемо ми наздогнати й перегнати за врожайністю «другого хліба» названі країни? Безперечно, можемо. Адже маємо для цього чудові вітчизняні сорти з генетичним потенціалом 40–50 т/га, сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, сучасні технології і, головне, — всенародну любов до картоплі.

Картопля завжди була і ще довго буде в нас «другим хлібом», а в значній кількості населення України — і «першим хлібом».

Не використовує українське картоплярство й інший перспективний напрям — виробництво екологічно чистої продукції, яка набуває неабиякої популярності. Великі перспективи картоплі і як сировинної галузі для виготовлення біоетанолу. Саме з урахуванням цих чинників врожайність та обсяги виробництва бульби у світі зростають. Україна ж, маючи третю у світі за величиною площу, збирає чи не найнижчі врожаї (в межах 167 ц/га), і це, маючи великий потенціал українських сортів та галузі загалом.

Чому ж така низька віддача в Україні? За роки незалежності було зруйновано основу основ картоплярства — насінництво. Раніше вирощували щонайменше 40 тис. т елітного посадкового матеріалу, а нині — лише близько 10 тис. т за потреби 25–30 тис. т.

Навіть на Чернігівщині, яку називають картопляним Донбасом, наразі вдвічі менше насінневих господарств, ніж потрібно.

Не розв'язується проблема забезпечення населення посадковим матеріалом. Та головна біда в іншому — знищено великотоварне виробництво картоплі. Як уже згадувалося, 98% її загнано на присадибні ділянки, де у великій кількості використовують сорти невідомого походження, які часто не підходять для тієї чи іншої кліматичної зони й ґрунту. І взагалі, дрібнотоварним виробникам дуже важко виживати в умовах жорстокої конкуренції з розвиненим картоплярством Західної Європи.

Окремо варто зупинитися на органічному землеробстві. Для вирощування і виробництва екологічно чистої продукції і, зокрема, картоплі важливу роль має відігравати органічне землеробство. Справді, у світі набувають дедалі більшої популярності органічні продукти, тобто без ГМО, хімії, антибіотиків, стимуляторів росту та інших штучних компонентів, якими насичені сучасні традиційні продукти харчування. А вже за останні 20 років у світі ринок такої продукції зріс майже у 10 разів. У ряді країн частка органічної продукції сягнула 40% від їх загальної кількості. На належному рівні перебуває її виробництво у Швейцарії, Німеччині, Австрії. В Чехії вже 10% сільськогосподарських угідь обробляються за екотехнологіями.

В Україні ж ринок органічної продукції поки

що становить близько 10 млн грн. Це свідчення того, що є певні зрушення.

Останніми роками погіршується екологічна безпека продуктів харчування, зокрема картоплі. Держава має стимулювати виробництво високоякісної конкурентоспроможної продукції з використанням ресурсощадних й екологічно безпечних технологій. Навіть незважаючи на кількісний і якісний бік харчування, сьогодні понад 1 млрд населення світу голодує, а це кожний сьомий від загальної кількості людей. Майже 1,3 млрд людей не мають доступу навіть до якісної питної води, майже 2,5 млрд осіб живуть у жахливих санітарних умовах і, як наслідок, понад 6 тис. дітей вмирає щоденно від хвороб, пов'язаних з неякісною питною водою та незадовільними санітарними умовами.

Висновки

Головним чинником економічного зростання в Україні є науково-технічні інновації та комерційне застосування продуктивних технологій, наукових знань, організаційних ідей, які сприятимуть нарощуванню обсягів виробництва, зокрема картоплі, розширенню асортименту продукції та підвищенню її якості.

Вважаємо, що інноваційна модель розвитку вітчизняного аграрного виробництва в умовах ринку сприятиме конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції і продукції харчування в Україні та світі.

Бібліографія

1. *Баланси та споживання основних продуктів харчування населення України.* — Стат. зб. за 2009 р.
2. *Витенко В.А.* Картопля/В.А. Витенко, В.С. Куценко, М.Ю. Власенко та ін. — К.: Урожай, 1990. — 256 с.
3. *Картопля в інтер'єрі ринку/П.Ф. Киценко, В.П. Киценко, О.П. Киценко.* — Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2003. — С. 4–178.
4. *Кулаєць М.М.* Інноваційна діяльність в агропро-

мисловому виробництві України/М.М. Кулаєць, М.Ф. Бабієнко, О.Д. Витвицька та ін.//Економіка АПК. — 2010. — № 6. — С. 113–119.

5. *Мельник С.І.* та ін. Інноваційне забезпечення підвищення родючості земель і продовольчої безпеки/С.І. Мельник, М.М. Кулаєць, О.Д. Витвицька, М.Ф. Бабієнко та ін.//Міністерство аграрної політики України: Наука і методика, 2010. — № 20, 21. — С. 32–43.

Надійшла 24.01.2013.